

Tanty, Mieczysław

"Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725-1918)", Jerzy Róziwicz, Wrocław 1984 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 30/3-4, 808-810

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w zależności od kontekstu, ich siła była osłabiona przez stosunkową samodzielność instytucji edukacyjnych, a ich wpływ był wypośredkowany w skonfliktowanych decyzjach zorganizowanych grup i indywidualnych działaczy” (s. 35—36).

Kalina Bartnicka
(Warszawa)

Jerzy Ró z i e w i c z: *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725—1918)*. Wrocław 1984 Ossolineum 348 ss.

O polsko-rosyjskich związkach, rozwijających się w przeszłości w różnych dziedzinach, napisano już liczącą się ilość monografii, artykułów i przyczynków. Większość z nich powstała po 1945 r. i dotyczy przeważnie polsko-rosyjskich powiązań w sferze współpracy rewolucyjnej, kontaktów literackich, znacznie już mniej związków naukowych. O tych ostatnich wiemy wciąż nie tyle, aby móc wyobrazić sobie całokształt naszych powiązań z nauką rosyjską. Wiele spraw zostało już zbadanych, w czym niemalą zasługę ma Jerzy Ró z i e w i c z, lecz wiele innych pozostaje nadal otwartych, czekając na opracowanie i wydobyte z mroków zapomnienia. I na tym polu jest do zrobienia najwięcej, znacznie więcej niż w innych sferach wzajemnych powiązań polsko-rosyjskich. Waga związków naukowych jest istotna chociażby dlatego, że pełne poznanie ich pozwoli określić naszą rzeczywistą rolę i obecność w życiu naukowym Rosji, wydobyć nasz wkład w jej cywilizacyjny postęp. Pozwoli także dostrzec proces odwrotny — wpływ nauki rosyjskiej na nasz własny rozwój. Jedno i drugie oddziaływanie wystąpiło jako zjawisko znaczące, gdy byliśmy pozbawieni niepodległości, gdy większość Polaków znajdowała się pod panowaniem caratu.

Wiele kwestii, jakie wynikają z postulatów badawczych wyjaśnia książka Ró z i e w i c z a, uznanego już badacza dziejów nauki, będąca jego rozprawą habilitacyjną. Przerasta ona rozmachem i zakresem chronologicznym typowe monografie pisane w celu uzyskania kolejnego stopnia naukowego. Jest to bowiem książka, która posiada wartości monografii i syntezy zarazem, z przewagą tej drugiej, bo ukazuje polsko-rosyjskie powiązania naukowe, jakie istniały w ciągu niemal dwóch stuleci. Jej zakres chronologiczny jest nawet szerszy niż zaznaczony w tytule, gdyż autor w rozdziale pierwszym sięgnął głęboko do genezy tychże powiązań, opisując ich przejawy w średniowieczu, czasach Odrodzenia i wieku XVII. Lecz podstawowa część treści książki, mimo sięgania daleko wstecz do korzeni polsko-rosyjskich związków, naukowych, dotyczy okresu zaborowego, gdy Polacy znajdowali się pod obcym panowaniem, gdy nie mieli oni większych możliwości rozwijania badań we własnym kraju. I ten problem zależności od zaborcy Ró z i e w i c z stara się wydobyć, aby pokazać specyficzną sytuację polskich naukowców. Nie unika spraw trudnych i bolesnych, jakie wynikały z zaborowych warunków, narzucających Polakom służebną rolę wobec nauki rosyjskiej. Stara się podkreślać ten fakt, że ich obecność w nauce rosyjskiej nie miała całkiem cech dobrowolnej, że często była wyborem sytuacji przymusowej, ale przecież dającej szansę uprawiania ulubionej dyscypliny naukowej. I te wybory okazywały się z reguły słuszne, bo dawały możliwość rozwoju także nauki ojczyźnej w oparciu o instytucje i szkoły zaborcy. Ten trend, mający swego rodzaju pozytywistyczne cechy, okazał się w końcu pożyteczny nie tylko dla Rosji, lecz także dla Polski. Po odzyskaniu własnej niepodległości pozwolił zasilić polskie uczelnie i instytucje naukowe licznym gronem rodzimych badaczy, którzy pracowali dotąd w różnych ośrodkach rosyjskich.

Zakres problematyki książki Rózewicza jest nad wyraz imponujący i świadczy dobrze o autorze, o jego niebywalej pracowitości i dociekliwości w ustalaniu najdrobniejszych szczegółów. Już samo wyliczenie rozdziałów, dzielących się na podrozdziały, wskazuje na bogactwo ujętej problematyki. W pierwszym z nich autor sięgnął do antecedenencji, by następnie przejść do omówienia zasadniczej tematyki, którą rozpoczyna od naszych związków z rosyjską Akademią Nauk w latach 1725—1795. Tak rozdział pierwszy, jak i drugi, są objętościowo skromne, lecz bardzo ważne dla zrozumienia treści dalszych. Stanowią one swoiste wprowadzenie do nich, do tego, co w polsko-rosyjskich powiązaniach naukowych rozwinie się w XIX i na początku XX w. O nich to autor pisze w rozdziałach następnych, w których podejmuje związki wzajemne na przykładzie: Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (1800—1831), badaczy polskich o słowianofilskim nastawieniu (1832—1863), Akademii Umiejętności w Krakowie (1873—1918), polskich naukowcach w uczelniach rosyjskich (1803—1918) i w końcu uczelni rosyjskich w Królestwie Polskim (1869—1915). Omówienie tej problematyki zamykają dwa cenne aneksy, z których jeden jest wykazem członków Akademii Nauk w Petersburgu spośród Polaków i obywateli Rzeczypospolitej, drugi zaś wykazem naukowców rosyjskich, którzy stali się członkami Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie i Akademii Umiejętności w Krakowie. Całość powyższej treści uzupełniają: spis wyzyskanych materiałów archiwalnych oraz indeks osób i obcojęzyczne streszczenia, także spis 88 ilustracji zamieszczonych w książce, publikowanych w znacznej mierze po raz pierwszy w Polsce.

Pomimo bogatej treści książka Rózewicza nie wyczerpuje wszystkich wątków polsko-rosyjskich powiązań naukowych, nie jest ich syntezą całościową. Takiego zresztą celu nie stawiał sobie autor i było to niemożliwe przy obecnym stanie zaawansowania badań nad nimi. Wiele bowiem spraw wymaga wciąż monograficznego zbadania, podjęcia szczegółowych studiów nad takimi problemami, jak: działalność polskich środowisk i stowarzyszeń w Rosji, uczestnictwo Polaków w życiu rosyjskich towarzystw naukowych i placówek badawczych, obecność polskich naukowców w uczelniach wojskowych i wyznaniowych oraz ich udział w ruchach społecznych na terenie Rosji itd. Ten katalog problemów, które czekają na zbadanie, odnotowuje we wstępie do swej książki sam autor, wskazując tym samym kierunek niezbędnych zamierzeń badawczych. Tak więc książka Rózewicza posiada, prócz własnej jej wartości, inspirujący element dla badaczy nad dziejami polsko-rosyjskich powiązań naukowych.

Książka Rózewicza należy pod wielu względami do publikacji wyróżniających się, zwłaszcza w zakresie warsztatu badawczego i umiejętności łączenia monograficznego i syntetycznego ujęcia. Świadczy ona o dobrym, erudycyjnym przygotowaniu autora do tego rodzaju zadań, o jego pasji i dociekliwości w ustalaniu wielu nieznanych szczegółów. Stąd też posiada ona walory, które posuwają nasze badania nad polsko-rosyjskimi powiązaniem naukowymi znacznie dalej niż można byłoby oczekiwać. Wszystko, co w tej książce się znajduje, jest nie tylko przetrwaniem już opublikowanych prac, lecz wzbogaceniem ich i znacznym poszerzeniem w wyniku sięgnięcia do nowych źródeł. Pod tym względem książka Rózewicza może służyć za wzór do naśladowania, gdyż imponuje wyzyskaniem rozległej podstawy źródłowej, zresztą tak źródeł drukowanych, jak i rękopiśmiennych. Wypada podkreślić szeroką kwerendę, którą autor przeprowadził w krajowych i zagranicznych zbiorach, obejmującą aż dwanaście archiwów i bibliotek radzieckich oraz osiem polskich. Dzięki temu mógł on zaprezentować tak szeroki wachlarz spraw i w tak szerokim zakresie chronologicznym.

Do wyrazów uznania, należnych autorowi, wypada dodać także dbałość o formę treści książki, która została napisana przystępnie i czytelnie, językiem graniczącym ze wzorową polszczyzną. Wszystko to osiągnął pomimo korzystania

z obfitej literatury i źródeł rosyjskich, które często nawet wytrawnym badaczom nie pozwalają się wyzwolić od wpływu rusycyzmów gramatycznych i leksykalnych. Zdarzają się one i w książce Róziewicza, lecz są tak nieliczne, że przeciętny czytelnik ich nie zauważy. Mają one miejsce przeważnie tam, gdzie występują w spolszczeniu nazwy instytucji rosyjskich.

Prócz szczegółowych ustaleń, prostujących wiele uchybień w istniejącej literaturze, książka Róziewicza wnosi do naszych badań oceny ogólne. Nie zawsze są one widoczne bezpośrednio, gdyż autora mocniej wciągają erudycyjne cele niż generalizujące oceny. Lecz mimo tego widoczne są one w całej książce, przejawiają się w treści nawet tam, gdzie autor wykazuje skłonności erudycyjne i unika formułowania ocen ogólnych. Jest to zresztą cechą specyficzną całej twórczości Róziewicza, który poprzez treści szczegółowe określa własne sądy, zresztą łatwe do uchwycenia przez mniej przygotowanego czytelnika.

Wszystkie wątki tematyczne książki Róziewicza mają swoistą wartość dla dziejów polsko-rosyjskich powiązań naukowych, lecz nie w jednakowym stopniu. Jedne bowiem sumują dorobek dotychczasowy i uzupełniają go nowymi źródłami, inne zaś są niemal w całości odkrywaniem spraw nieznanych. Do tych drugich można bez przesady zaliczyć rozdział poświęcony polskim pracownikom naukowym w rosyjskich uczelniach. Jest to rozdział najobszerniejszy i podkreślający szczególnie wymownie naszą obecność i rolę w życiu naukowym Rosji. Autor bowiem zdołał ustalić liczbę Polaków wykładających w uczelniach rosyjskich, którą szacuje na 390 osób. I w tym rozdziale przejawiał on benedyktyńską pracowitość w najbardziej wymownej okazałości, nie szczędząc wysiłku, aby o każdym polskim naukowcu przekazać niezbędną sumę informacji.

Łącząc powyższe uwagi śmiało można stwierdzić, że książka Róziewicza jest jedną z cenniejszych, jakie w dziedzinie historii nauki ukazały się ostatnio w Polsce. Przybliżyła ona nas do całościowego spojrzenia na polsko-rosyjskie powiązania naukowe w okresie zaborów.

Mieczysław Tanty
(Warszawa)

Ryszard W. Wołoszyński: *Polacy w Rosji 1801—1830*. Książka i Wiedza. Warszawa 1984 310 ss., ilustr.

Najnowsza praca Ryszarda W. Wołoszyńskiego poświęcona jest Polakom, działającym w głównych ośrodkach państwa rosyjskiego, w pierwszym trzydziestoleciu XIX wieku. Jest to książka o charakterze popularnonaukowym; wydana w nakładzie 10 tys. egzemplarzy i przeznaczona dla szerokiego kręgu czytelników. Jak stwierdził sam autor, jego książka jest „próbą spopularyzowania pewnego etapu osiągnięć” prac historiografii polskiej i radzieckiej nad właściwą oceną działalności wybitnych Polaków w Rosji w początkach XIX wieku.

Autor jest cenionym znawcą problematyki powiązań naukowych polsko-rosyjskich. Jego pionierska praca: *Polsko-rosyjskie związki w naukach społecznych 1801—1830* wyrosła z wieloletnich badań w archiwach polskich i radzieckich. W latach poprzednich studiował problematykę międzynarodowych koneksji nauki polskiej w dobie Oświecenia oraz badań obraz Polski w opinii europejskiej, a szczególnie francuskiej w XVIII wieku. Ryszard W. Wołoszyński jest także wydawcą korespondencji Stanisława Augusta Poniatowskiego z Petersburską Akademią Nauk, autorem cennych artykułów o związkach rosyjskich warszawskiego Towarzystwa Nauk i o działalności naukowej Jana Potockiego w Rosji.